

TIIRUTAJA

EESTI ORNITOLOOGIAÜHINGU TEABELEHT

NR 66 ♦ TALV 2024

EESTI ORNITOLOOGIAÜHING
ASUTATUD 1921

Loe sellest lehest:

- 1 Sulelised sakraalkunstis ja heraldikas
- 4 Linnuhviliste lood: Marko Mägi
- 6 Noortenurk: Pesakastilindude pesitsemisnäitajad
- 8 Eesti Looduse fotovõistluse linnufotod
- 0 Neli aastakümnet talilinnuloendusi

↗ Detail Raffaeli maalist „Madonna ohakalinuga“, maalitud umbes 1506. aastal.

Foto: Wikimedia Commons

Sulelised sakraalkunstis ja heraldikas

Anu Mänd

Lindudel on kultuuris ja religioonis olnud erakordselt tähtis roll juba aastatuhandeid. Keskaja ja varauusaja kristlikus kunstis olid linnud väga olulised sümbolid, mille tähendus ulatus kaugemale pelgast looduse kujutamisest.

Paljust lindudest kujunesid religioosete ja allegooriliste tähenduste kandjad – kultuurilised koodid, mis tolleaegsetele inimestele olid arusaadavad, ent kipuvad tänapäeva valdavalt ilmalikes ühiskondades unustusse vajuma. Linnu- ja loomakujutiste abil anti edasi ka õpetlikke sõnumeid, väljendati inimlikke voorusi ja pahesid ning piltlikustati igikestvat võitlust hea ja kurja vahel. Järgnevalt on tutvustatud kesk- ja varauusaegset linnusümboolikat eelkõige nende suleliste näitel, keda võib kohata Eesti kirikutes ja muuseumides paiknevatel kunstiteostel. Ent kuna lindudel oli oluline roll ka heraldikas, saab siinsete kunstiteoste põhjal tuua näiteid nn

kõnelevate vappide kohta, kus linnukujutiste kaudu on edasi antud vapi omaniku nime.

Linnusümboolika

Kui koostada edetabel lindudest, keda on kesk- ja varauusaja sakraalkunstis kõige sagedamini kujutatud, siis moodustavad igasuguse kahtluseta esikolmiku tuvi, kotkas ja kukk. **Tuvi**, eriti valge tuvi, on kristlikus kunstis Püha Vaimu sümbol. Kui pildil on tuvi, viitab see Jumala kohalolekule, tema vaimsele juhendamisele ja õnnistusele. Tuvi on kasutatud mitme piiblliloo edasiandmisel, nagu neitsi Maarja kuulutus, kus peaingel Gabriel tuleb Maarjale teatama, et too kannab oma ihus Jumala poega, aga ka Jeesuse ristimine, Püha Vaimu lähetamine apostlitele (nelipühade ime) ja teised. Püha Vaimu sümboliseerivat tuvi võib näha mitme kantsli kõlaräästale maalituna või sellelt alla rippumas. Tallinna Mustpeade venaskonna altariretaablil, mis on maalitud millalgi enne 1493. aastat Brugges ja mis tänapäeval asub Niguliste muuseumis, on valget tuvi kujutatud

Vokaalne mimikri ehk topeltpettus

On ehk veel mõistetav, miks pesaperemehed ei suuda eristada nende pessa poetatud käomuna enda omadest, kuid miks ei tekita neis võõristust munast koorunud käopoeq kui võõra liigi esindaja? Loe sellest, mida teadlased toidumangumishäältsusi kuulates leidsid, käo aasta teadusuudistest aadressil eoy.ee/kagu/uudised/teadus.

← Valge tuvi kui Püha Vaimu sümbol Tallinna mustpeade retaablil, umbes 1493.

Foto: Stanislav Stepaško

→ Kotkas kui evangelist Johannese sümbol piiskop Johannes Orgase vapitahvlil Martna kiriku põhjaportaali kohal, umbes 1500.

Foto: Stanislav Stepaško

eestkostestseenis, kus neitsi Maarja ja Kristus paluvad mustpeade hingede eest. Troonil istuv Jumal-Isa saadab valge tuvi palujate suunas – märk, mis oli keskajal Mustpeade vennaskonna liikmetele kinnituseks, et palveid on kuulda võetud ja neid ootab pärast surma paradiis.

Ent tuvil on lisaks Pühale Vaimule veel teisigi tähendusi. Esimeses Moosese raamatus kirjeldatud Noa laeva loo tõttu kujunes tuvist rahu sümbol: lind naaseb, õlipuu oks noka vahel, mis näitab, et tulvaveed on taandunud ja Jumal inimesooga rahu teinud. Juba antiikajast saadik sümboliseerib tuvi ka armastust, mida kunstis anti tavaliselt edasi vastastikku seisva tulpapaarina, kel mõnikord noka vahel süda.

Mitu tähendust oli ka **kotkal**, kes oma suursuguse oleku, julguse ja ohtlikkuse tõttu seostus valitsejate ja võimuga ning oli suuteline lendama kõrgel taevalaotuses, justkui ületades maise elu piire. Kotkast kujutati sageli nii riikide kui ka aadlisuguvõsade vappidel. Ent eelkõige on kotkas kristlikus kunstis Kristuse, tema ülestõusmise ja taevaminemise sümbol. Samavõrd tuntud on kotkas ka kui evangelist Johannese sümbol ja ühtlasi tema atribuut. See tähendus on seotud piibli kahe kirjakohtaga, mille põhjal on tuletatud

→ Kaeluspapagoi Tallinna Püha Vaimu kiriku retaablil, 1483.

Foto: Stanislav Stepaško

↓ Pelikan Rapla kiriku kantsli kõlaräästa tipus, 1700.

Foto: Stanislav Stepaško

kõigi nelja evangelisti sümbolid. Johannese skulptuuri kotkaga on sageli kujutatud kirikute kantslitel, kotkast kui tema sümbolit aga kesk- ja varauusaegsete hauaplaatide nurkades ning teistel kunstiteostel. Kuna evangelist Johannes on üks Haapsalu toomkiriku kaitsepühakuid ja ka Saare-Lääne piiskopkonna sümbol, on kotkast, kes hoiab küüniste vahel tekstilinti Johannese nimega, kujutatud Saare-Lääne piiskoppide vapitahvlitel, näiteks Martna kiriku põhjaportaali kohal, Kuressaare linnusekabelis ja mujal.

Kukke kui varahommikust ärkajat seostati vaimse erksuse ja valvelolekuga. Kuke kujutis on levinud kirikute tornides tuulelipuna, eriti Lõuna-Eestis ja Põhja-Lätis ehk kunagisel Liivimaal. Kristlikus kunstis kujutati kukke mõnikord apostel Peetruse juures, mis osutab Matteuse evangeliumi kirjakohtale, kus Jeesus ennustab Peetrusele: “Tõesti, ma ütlen sulle, täna öösel, enne kui kukk laulab, salgad sina mu kolm korda ära.”

Samal põhjusel leiab kuke ka Kristuse kannatusriistade (lad *Arma Christi*) hulgast, näiteks Tallinna Püha Vaimu kiriku retaabli välistiivale maalituna.

Tuntud religioosete sümbolite hulka kuulus ka **pelikan**. Kuna keskaegsete legendide kohaselt toitis pelikan poegi oma verega, nokkides endal rinna katki, kujunes ennastohverdavast linnust Kristuse võrdkuju, kes inimkonna lunastuse nimel oma verd valas. Sel viisil oma poegi toitvat pelikani võib näha näiteks Rootsi-Mihkli kirikule kuulunud ristimiskambri sees asunud puidust ristimisnõu kaanel (1680. aastad), samuti mõne barokiajastust pärineva kantsli kõlaräästa tipus.

Kristusega seostus veel **ohakalind**, kelle erkpunase näo tõttu sündis legend, et ta püüdis Kristuse laubast okaskrooni okkaid välja tõmmata leevendamaks jumalapoja kannatusi; niiviisi tegi ta oma palge veriseks ja tänuks abi eest jäigi linnu noka ümbrus verekarva. Keskaja ja renessansskunsti madonnapiltidel hoiab ohakalindu käes kas Jeesuslaps või neitsi Maarja; mõlemal juhul vihjab see Kristust ees ootavatele kannatustele, ristisurmale ja ülestõusmisele. Ohakalinnul usuti seose tõttu Kristusega olevat ka haigeid tervendav vägi. Ühe maailma tuntuima pildi ohakalinnuga madonnast on maalinud Raffael ja see asub Firenzes Uffizi galeriis.

Mõnel juhul pole aga selge, kas linnul on pildil sümboolne tähendus või mitte. Näiteks on Tallinna Püha Vaimu kiriku retaabli välistiival kujutatud rohelist kaeluspapagoid, kelle üks jalg toetub kirsimarjale. Papagoid peeti keskajal Aadama ja Eeva pattulangemise tunnistajaks, kuid retaabli tiival pole kujutatud mitte tuntud piibllilugu, vaid hoopis vaeste ja haigete eest hoolitsemisega tuntuks saanud Tüüringi Elisabethi. Siin näib sümboolne tähendus olevat hoopis kirsimarjal, sest oma magusa

↑ Kukk keset Kristuse kannatusriistu. Tallinna Püha Vaimu kiriku retaabel, 1483.

Foto: Stanislav Stepaško

maitse, hea lõhna ja punase värvuse tõttu sümboliseerisid kirsid armastust, sealhulgas ligimesearmastust.

Kurg ja rebane

Antiikajast pärinevaid Aisopose valme armastati keskajal ja hiljemgi kujutada nii kiriklikus kui ka ilmalikus kontekstis. Eriti populaarne oli rebase ja kure lugu, milles kaval rebane kutsus kure endale külla, pakkudes talle süüa madalast taldrikust, kust vaene kurg oma pika nokaga midagi kätte ei saa. Seejärel kutsub omakorda kurg külla rebase, serveerides talle toitu kõrgest vaasikujulisest anumast, mistõttu sedapuhku jääb tühja kõhuga rebane. Loo moraal on mõistagi igivana: „Ära tee teisele seda, mida sa ei soovi, et sulle tehtaks.“ Seda õpetlikku lugu on kujutatud näiteks Viljandi ordulinnusest leitud 13. sajandi keskpaigast pärineval kapiteelil. Millises ruumis sellise meisterlikult raiutud kapiteeliga sammas paiknes, pole selge, ent kõne alla tulevad kas linnuse kabel või refektorium (söögisaal).

← Kurg rebasel külas. Aisopose valmi kujutatav kapiteel Viljandi linnusest, 13. sajandi keskpaik.

Foto: Herki Helves

↑ Hani Heinrich Gösekeni vapil. Detail tema epitaafist, umbes 1681.

Foto: Stanislav Stepaško

Linnud heraldikas

Keskajal ja varausajal ei kasutanud vappe mitte üksnes aadlikud, vaid ka nende eluviisi järele aimata püüdvad haritlased ja jõukad kaupmehed, eriti raehärrad. Seda nähtust on nimetatud bürgeriheraldikaks. Mõnikord on linde ja loomi kasutatud nn kõnelevatel vappidel, mis otsesel või kaudsel, ent enamasti humoorikal moel seostusid vapi omaniku nimega. Nii on tuntud kirja- ja keelemehe, Kullamaal ja mujalgi pastori ametit pidanud Heinrich Gösekeni vapil kujutatud hane, sest Göseken tähendab saksa keeles hanekest. Lai netel ujuvat lindu võib näha pärast Gösekeni surma (1681) tema auks nikerdatud ja maalitud epitaafil, mis paikneb Kullamaa kiriku seinal.

16. sajandil tegutses Tallinnas ja Tartus mitu Honerjegerite (Hünerjägerite) suguvõsast pärit kaupmeest, kelle vapil on kujutatud kukke. See on humoorikas osundus nende perekonnanimele, mis tähendab tõlkes kanakütti. Harja ja lokutiga kukke võib näha näiteks raehärra Jürgen Honerjegeri ja tema naise hauaplaadil Niguliste kiriku Antoniuuse kabeli pörandas, samuti nende Viru ja Sauna tänava nurgal asuva maja välisseinal.

Kui keskaja kunstis esinevad sulelised sageli stiliseerituna, siis alates renessansist on peetud oluliseks kujutada loodust täpselt ja natuurtruult. Paljud kuulsad renessansskunstnikud on lindude välimust ja lennuviise põhjalikult uurinud, ent suleliste kujutamise põhjuseks polnud üksnes huvi looduse vastu ja esteetiline nauding, vaid ka teadusliku mõtteviisi ja filosoofia arendamine. Lindude sümboolsed ja allegoorilised tähendused jäid püsima veel pikaks ajaks ning on osalt kandunud ka tänapäeva, näiteks tuvi kui rahu ja armastuse sümbol.

Artikkel valmis KUM-TA35 grandil „Digiloom“ toel.

Marko Mägi:

„Mine lihtsalt kuhugi mõnusasse kohta ja kuula linnulaulu“

Küsitles Ulvi Karu

Kuidas sinu linnuhuvi alguse sai?

Võrreldes teiste Eesti linnuhuvilistega on see veidi erandlik, sest huvi lindude vastu sai alguse üsna hilises eas, alles siis, kui ma ülikooli tulin. Enne seda oli mul üldine loodushuvi ja keskkooli lõpus teadsin kindlalt, et lähen Tartu ülikooli bioloogiat õppima, aga lindudest ma siis väga palju ei teadnud, pigem oli mul parem teadmine imetajatest. Ent ülikoolis sattusin kohe Raivo Männi Kilingi-Nõmme tegutsevasse uurimisrühma.

Sa oled pärit Taliilt, väikesest kohast Kilingi-Nõmme lähedal. Kas see mõjutas sinu valikut Raivo Männi tööruhaga liitumisel?

Jah, kindlasti oli kodukandi lähedus argument. Kui Raivo Mänd ühe loengu lõpus ettepaneku tegi, et kes tahab Kilingi-Nõmme linde uurima hakata, mõtlesin, et miks mitte, ma neid kohalike metsi seal tunnen ja see oleks huvitav. Ja eks sealt siis kõik alguse sai ja nüüd ongi nii läinud, et pea 30 aastat olen hommikust õhtuni peamiselt lindudega tegelnud.

Markot häirib, kui iga linnuhuvilist nimetatakse ornitoloogiks.

Ma vaatan muheledes teiste linnuhuviliste intervjuusid, kus kirjeldatakse, kuidas keegi juba x-aastal väga noorena tegi mingi märkme lindude kohta. Minu esimene märg välipäevikusse ilmus 1997. aastal, kui ma esimest korda välitöödele asusin.

Mis teemaga sa bioloogiaõpingute ajal tegelesid?

Doktoritöö kaitsmiseni oli peamiseks teemaks Kilingi-Nõmme ümbruse metsalindude – rasvatihase ja kärbsenäpi – käitumisökoloogia: mida nad söövad, kus ringi liiguvad, kuidas oma elupaika kasutavad. Selle käigus puutusin kokku ka linnufüsioloogiaga: vereproovide kogumine ja nende esmane töötlus, see on mul siiamaani käpas.

Ühel hetkel tulid minu juurde linnalinnud – justnimelt tulid, sest 2010. aastal

tuli minu juurde Jaanis Lodjak, kes tahtis linnalindudest magistritöö kirjutada. Toona tegeles Tartu linn aktiivselt vareste probleemiga, püüdes neid linnast ära ajada. Sellest ajast saati olen linnalindudega tegelnud – neist kirjutanud, vajaduse korral kohalikele omavalitsustele nõu andnud. Tänu linnalindude teemale olen lugenud palju linnukirjandust – mõnikord tundub, et isegi liiga palju, tahaks vahelduseks midagi muud teha. Lugemise vahele üritan ise ka lindudest kirjutada.

Kirjutanud oled sa tõesti ja mitte ainult lindudest. Sa oled ka mitu raamatut välja andnud.

Esimene raamat oli 2012. aastal, kui Maaleht pöördus ja soovis väikest laulu-linnuraamatut. Võtsin pakkumise suure hurraaga vastu, kirjutasin valmis, ja siis tuli pikk vahe. Alles 2020. aastal nägi

Vasakul Marko ja Grete koostöös valminud raamatud, keskel Ökul ja paremal Marko poolt toimetatud-panustatud raamatud.

ilmavalgust „Meie lapse linnuraamat”. Pärast seda olen kirjutanud veel kaks raamatut, samuti lastele – „Meie lapse loomaraamat” ja „Tiigielu”. Kõik need lasteraamatud on illustreerinud Grete Alt, kes on samuti linnuökoloog, temaga oleme välitöödel metsas üsna palju ninapidi koos olnud. Lisaks olen toimetanud zooloogilise sisuga aimeraamatuid ja panustanud teiste raamatute valmimisse, kirjutanud lühinäidendeid, mida TÜ zooloogia osakonna laste jõulupidudel on mängitud ja kirjutanud sahtlisse, kus on hetkel kaks käsikirja, millest ühte ei ole veel keegi näinud. Võimalik, et ei näegi.

Linnuteemadega oled sa meediamastikul väga tugevalt pildil - vahepeal tundus, et pea iga päev sa kas räägid raadios-teles või kirjutad ajalehes.

(Muigab) Jah, mul on mõned üksikud päevad olnud, kui ükski ajakirjanik ei helista. Aga meediamastikule jõudmine sai alguse 2016. aastal, kui oli rasvatihase aasta ja Margus Otsaga otsustasime, et kajastame aasta linnu teadusuudiseid. Kirjutasin aastas 26 uudist, see oli kurnav. Aga pärast seda sai mingi barjäär ületatud ja tundsin, et nendest asjadest võiks veel kirjutada. Ajakirjanikud märkasid, et keegi kirjutab ja hakkasid küsima. Eks pakkusin ka ise alguses meediaväljannetele neid lugusid, mul olid Novaatoris tuttavad ajakirjanikud, ja sealt see käima läks. Praeguseks on nii, et kui on sügis- või kevadrände perioodid, siis hoiä piip ja prillid – iga päev on ajakirjanikega suhtlemist. Sageli ka metsaomanike ja juhuslike kodanikega, kes oma muret kurdivad. Näiteks kellelgi on sügisrände ajal tunginud lauta parv kuldnokki, kes söövad seal loomasööda ära ja lasevad sööginõud täis. Sellist igapäevast nõuandmist tuleb pidevalt ette.

Kilingi-Nõmmes välitöödel Grete Altiga rasvatihase poega mõõtmis ja proove kogumas.

Sa tegutsed Linnuvaatleja veebilehel ja kirjutad ka blogis Zooloogid 2.0 - rääkimata juba suhtlemisest ajakirjanikega. Kuidas sa seda kõike jõuad?

Linnuvaatleja veebilehte veab Margus Ots ja ta kutsus mind kampa teadusuudiseid kirjutama. Esimestel aastatel püüdsin iga nädal ühe uudise kirjutada. Mingil hetkel sain aru, et ei jõua – siis otsustasin, et kirjutan 200 uudist ära ja panen punkti. Seejärel tegin väikese pausi ja nüüd olen kirjutanud ühe uudise kuus.

Blogiga Zooloogid 2.0 liitusin sellepärast, et see on hea koht teistel teemadel kirjutada. Lindudest ma seal ei räägi, püüan hoopis juhtida tähelepanu Eesti teadlaste uuringutele või zooloogilisele aimekirjandusele.

Sinu panust on ka laiemalt tähele pandud: 2019. aastal said teaduse populariseerimise auhinna, 2020 Tartu ülikooli aumärgi ja 2023. aastal teadusajakirjanduse sõbra auhinna.

Eks see ülikooli aumärk oli ka teaduse populariseerimise eest, nii et need kõik on ühte värvasse läinud. Mulle endale meeldib väga Ökuli auhind (teadusajakirjanduse sõbra auhind), see on selline konkreetne asi, mida saab käes hoida, tore linnukujuline veel lisaks. See on mul riulil, aeg-ajalt kasutan seda paberihoidjana.

Kas sul on olnud lindudega huvitavaid kohtumisi, mida jagada soovid?

Eraldi midagi välja tuua ei oskagi, aga linnalindudega on olnud palju toredaid kohtumisi. Mul pole vaja positiivse elamuse saamiseks näha üliharuldast lindu, bongamine jätab mind külmaks.

Tegelikult on viimasel viiel aastal minu salaarmastuseks olnud kiilid. See, et ma kohe esimesel aastal Eestist kaks uut kiililiiki avastasin, andis nende vaatlemisele olulise tõuke. Kui ma kuskil mõnda veekogu või lompi näen, asun kohe uurima, mis kiilid seal on.

Rähni topisega tihast häirimas, et saada teada linnu isikus ja haudekäitumise üksikasjad.

Kui oluline on ornitoloogiaühingu mõju kohalikul linnumaastikul?

Ühing on Eesti looduskaitsemaastikul kindlasti tähelepanuväärne. Sisuliselt on ornitoloogiaühingusse koondunud kõik kvaliteetsed Eestis tehtavad lindude rakendusuuringud. Ühing teeb head tööd. Aga mind häirib, et meil on palju end ornitoloogiks nimetavaid eksperte, kelle uuringute kvaliteet jätab soovida: ei tunta meetodikat, ei osata lugeda ega tõlgendada teaduskirjandust. Ornitoloogia on teadusharu, mitte linnuvaatlus. Linnuvaatlus on ornitoloogia oluline osa ja Eestis on väga palju häid linnuvaatlejaid, aga see ei tee neist veel ornitolooge.

Meil on umbes 20 ornitoloogi ehk inimest, kes tegelevad lindudega teaduslikul tasemel. Riik on hädas, sest ornitoloogid napib, ja nii kasutatakse rakendusuuringutes kõiki, kes linde tunnevad, sõltumata nende haridustaustast. Selliste rakendusuuringute kvaliteet on selgelt kehv. Ja me räägime otsustest, mis mõjutavad meid järgmise 50 aasta jooksul.

Eks see ole kivi riigi kapsaaeda, mis seostub teadusrahastusega – miks meil pole piisavalt heal tasemel ornitolooge? Haridus hakkab lapsepõlvest, just loodusringidel on siin oluline osa. Mina annaksin huvikoolidele kindlasti rohkem ressursse. Meie praegused tegusad noored on kõik moel või teisel huviringidest välja kasvanud.

Mis soovitus annaksid algajatele?

Mine mõnusasse kohta, näiteks parki, istu pingile ja loe raamatut, ning taustaks kuula linnulaulu. Ei ole vaja linde pingsalt taga ajada, istu maha, ole vaikselt, ja linnud tulevad ise sinu juurde. Olen lugemissku inimene, soovitan linnuraamatuid lugeda.

Ja edasijõudnutele?

Pöördu ornitoloogiaühingu poole või leia endale sõber, kes lindudest midagi jagab. Kellegi kogenenumaga koos õppida on parem, kui omal käel askeldada. Kui oled fotoaparaadiga sinasõber, siis miks mitte linde pildistada. Facebookis on linnuhuviliste grupp, kust saab samuti palju teadmisi ammutada. Ja ka vaielda.

Pesakastilindude pesitsemisnäitajad Jõgeva linnas ja alevikus

Aleks Mattias Mäekivi

↑ Kuldnokakastid pandi enamjaolt avatud aladele.
Foto: Joosep Alliste

Aleks Mattias Mäekivi uurimistöö **“Jõgeva linna ja aleviku pesakastilindude pesitsemisnäitajad 2022. ja 2023. aasta andmete põhjal”** osales 2024. aasta õpilaste teadustööde riiklikul konkursil.

Kui gümnaasiumi bioloogiaõpetaja Lauri Mällo mulle ettepaneku tegi, et võiksin uurida pesakastilindude pesitsemisnäitajaid Jõgeva linnas ja alevikus, olin kohe nõus. See teema köitis mind väga, sest olin soovinud juba põhikoolis lindude kohta teaduslikku uurimistööd teha, kuid polnud siis juhendajat leidnud. Tundus väga põnev võtta ette midagi suuremahulist, mille hulka kuulub ka välipraktika.

2022. märtsis püstitasime Jõgeva linna omavalitsuse projekti raames Jõgeva alevikku 186 pesakasti. Neid oli kolmes suuruses, et pakkuda meelepärast elupaika nii väikestele näppidele ja tihastele kui ka natuke suurematele kuldnokkadele. 118 pesakasti paigaldasime linna keskossa (Piiri park, koolide ümbrus, raudteeäärsed pargid, kettagolfipark), 22 linna serva Pedja jõe äärde ning 46 Jõgeva alevikku ja Veskijärve saarele. Pesakastid jaotasime alade vahel lindude seniste teadaolevate eelistuste järgi: tihedamasse metsatukka või parki paigutasime rohkem must-kärbsenäpi ja tihase pesakaste, avatud aladele aga enamjaolt kuldnokakastid.

Pesakaste käisime kontrollimas 2022. ja 2023. aasta mai- ja juunikuus. Kuna neid oli palju, ei jõudnud me ühe päevaga tervet vaatlusala läbi käia ja nädala jooksul tuli teha mitu sõitu. Kasti

kontrollimiseks avasime ettevaatlikult pesakasti katuse, ja kui vanalinde pesal polnud, määrasime pesa kuju ja materjali järgi võimaliku linnuliigi. Esimestel kontrollkäikudel polnud näiteks must-kärbsenäppi pesa ümbruses näha, ent kuna ta kasutab tavaliselt pesaehitusel kõrsi, siis võis arvata, et tegu polnud tihasega, kelle pesa koosneb peamiselt samblast või villast.

Kui pesa keskele oli tekkinud lohk, kuhu lind sai muneda, lugesime pesa ehitatuks ja pesakasti asustatuks. Kui pojad olid juba koorunud ja piisavalt suured, rõngastasime nad. Kokku rõngastasime kahe aasta jooksul 726 linnupoega. Pesitsusedukust määrasimegi rõngastatud poegade arvu järgi pesas.

Üks uurimistöö hüpotees oli, et tiheda inimasustusega alal on lindude pesitsemisedukus väiksem kui maapiirkonnas.

Võrdlusteabena kasutasin andmeid, mida juhendaja Lauri Mällo oli 2017.–2020. aastal kogunud pesitsemise kohta Võrumaal paigaldatud pesakastides. See hüpotees pidas paika, sest kahe pesitsemishooaja vältel oli edukat pesitsemist maapiirkonnas keskmiselt 22,5% rohkem kui linnas. 2022. aasta kevadel oli Jõgeval rasvatihaseid ühes pesas 3–10 ja 2017. kevadel Võrumaal 7–9

↑ Must-kärbsenäpi isasind. Foto: Kaisa Äärmaa

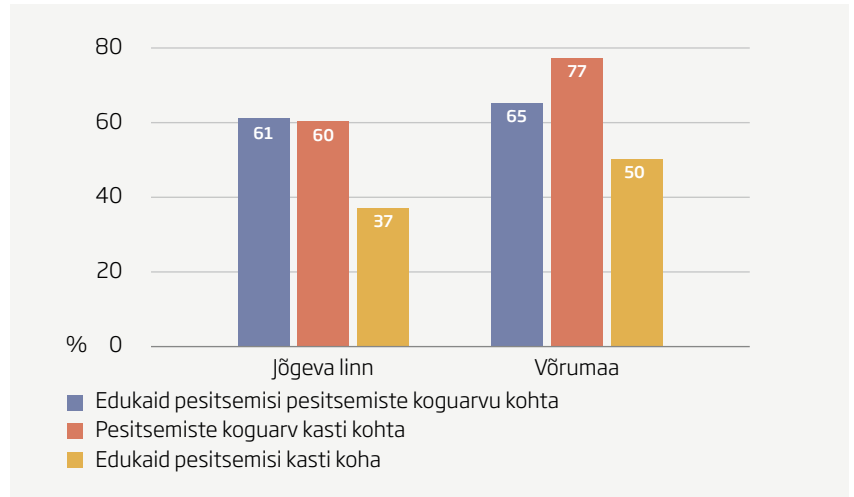
(keskmised vastavalt 7 ja 7,7). Must-kärbsenäpi poegade arv oli Jõgeval vahemikus 1–7 (keskmine 5,5) ning Võrumaal 3–8 (5,8). Järgnenud aastatel said rasvatihased Jõgeval 2–10 (7,5) ja Võrumaal 6–10 poega (8,4). Jõgeva must-kärbsenäpi pesades oli 1–8 ning Võrumaal 4–8 poega (5,5 ja 6,3). Hüpooteesi toetas ka lennuvõimestunud poegade arv pesa kohta.

Linnapiirkonna väiksem pesitsusedukus tuleb ilmselt kõrgemast häiringutasemest. Jõgeva linna puhul võib häirivatest teguritest suurimaks pidada inimeste ja liikluse tekitatud stressi, sest paljud pesakastid olid paigutatud autotee lähedale. Häirivate tegurite rohkuse tõttu ei saa aga kindlalt väita, millisel neist oli poegade arvule kõige suurem mõju.

Töö põhjal sai teha veel ühe järelduse: Jõgeva linnas on pesapaikade defitsiit, sest läheduses olevatel põldudel või väikestes metsatukkades ei leia kõik linnud endale pesapaika.

Kahel järjestikusel aastal asustati pesitsusperioodi vältel keskmiselt 64% paigaldatud kastidest, mis viitab selgelt pesitsuskohtade puudusele. Arvestades seda, et linnud vajavad aega kastidega harjumiseks, suureneb see protsent edaspidi kindlasti veelgi.

Jõgeva kesklinna piirkondadest paistis silma raudteeäärne ala, mille oli peaaegu täielikult hõivanud vareste koloonia. Seetõttu huvitas mind väga, mil määral mõjutavad varesed kui röövlinnud väikeste pesakastilindude pesitsemist, ja selle põhjal püstitasin teise hüpoteesi:

↑ Jõgeva linna ja Võrumaa lindude pesitsusnäitajate võrdlus protsentides vastavalt 2022. ja 2017. aasta kevadel

← Must-kärbsenäpi emaslind pesakastis. Foto: Joosep Aaliste

Tabel 1. Võrumaa (2017–2020) ja Jõgeva (2022–2023) linnupoegade keskmine arv pesas

Linnuliik	Võrumaa		Jõgeva	
	2017	2018	2022	2023
Rasvatihane	7,7	8,4	7	7,5
Must-kärbsenäpp	5,8	6,3	5,5	5,5

uuringualal, kus tõenäosus vareslaste rüüsteks on suurem, on tühje pesakaste suhteliselt rohkem kui teistes piirkondades. Töö käigus selgus, et 2022. aastal pesitseti sel alal tõesti kõige vähem, kuid järgmisel aastal oli enim tühje kaste hoopis teisel pool linna, kus asub kettagolfirada. Võib oletada, et varesed küll mõjutavad teiste lindude asustust, kuid tõenäoliselt on suur kaal ka teistel teguritel, näiteks röövloomadel, rongi- ja auto liiklusel ning muul inimhäiringul. Nende tegurite täpse mõju määramine oleks aga juba uue uurimistöö teema.

2022. aastal oli kuldnokkade poegade arv Jõgeva linnas keskmiselt 4,8 ja 2023. aastal 4,3. Küll aga puuduvad võrdlusandmed loodusmaastikul pesitsevate kuldnokkade kohta viimastel aastatel ja seega ei saa kindlalt öelda, kas see näitaja on praegu kõrgem linnas või maal.

Olen rahul, et sain ette võtta väga põhjaliku projekti, tänu millele sain palju uusi teadmisi valdkonnast, mis mind väga huvitab. Samuti valmistab rõõmu teadmine, et sain kaasa aidata elurikkuse suurendamisele ja osaleda linnupoegade rõngastamisel.

↓ Rasvatihane villast ja samblast ehitatud pesal.

Ilmar Kaur. Loomafotode 1. auhind ja Eesti Loodusmuuseumi auhind.

Ilmar Kaur. Tallinna loomaaia auhind.

Eesti Looduse fotovõistluse linnufotod

Ajakirja Eesti Loodus 25. fotovõistlusele saadeti 1250 pilti, neist üldarvestuses 1130 fotot ning noorte arvestuses (kuni 16-aastased) 120 pilti.

Käo aasta meeskond valis paarikümne laekunud käofoto seast oma lemmikuks Erik Mandre töö „Lend õhtuvalguses“. Pilte hindasid bioloog Indrek Kalamees, vikipedist Ivo Kruusamägi, Eesti Looduse peatoimetaja Toomas Kukk, mükoloog ja kunstnik Bellis Kullman, loodusfotograaf Urmas Tartes ning kunstnik Margot Sakson. Eriauhindade saajad otsustasid auhindade väljapanijad. Kõiki auhinnatud pilte saab vaadata veebilehel www.loodusajakiri.ee/eesti-looduse-2024-aasta-fotovoistluse-voitjad/.

Ilmar Kaur. Auhind käituvat looma foto eest.

Erik Mandre. Parim aasta linnu foto (EOÜ).

Mihkel Paide. Loomafotode peauhind noorte arvestuses.

Remo Savisaar. Elurikkuse auhind (kliimaministeerium).

Verner Kaur. Vikipeedia peauhind.

Verner Kaur. Eesti Looduse auhind noorte arvestuses.

Mihkel Paide. RMK auhind.

Remo Savisaar. Tuulingu puhkemaja auhind.

Irma Viidalepp. Eesti Looduse auhind.

Allan Lani. Eesti Jahimeeste Seltsi auhind.

Neli aastakümnet talilinnuloendusi

Jaanus Elts

Talilinnuloendusi alustasime Eestis 1987. aasta sügisel. Tol ajal oli meil arvestatavaid linnuseireprojekte vähe (vaid kesktalvised veelinnuloendused ja punktloendused). See pärast oli maismaalindude loenduste alustamine igati asjakohane, sest see segment linnustikust oli täiesti katmata.

Loenduseks võtsime üle Soomes kasutatud meetodika: kolm loendust talve jooksul, eelistatult umbes 10 km pikkusel vaatlaja poolt vabalt valitud rajal. Kuna peamine eesmärk oli hinnata lindude arvukuses aastast aastasse toimuvaid muutusi, siis eeldasime, et vaatlaja teeb loendusi igal aastal pikema aja jooksul. Muidu on raske hinnata, kas arvukuse joonisel nähtud jónks on põhjustatud alade ja vaatlajate muutusest või on see tõepoolest objektiivne kiire arvukuse tõus või langus.

Järgnevalt toon mõned näited kiirematest muutustest meie maismaa talilinnustikus.

Meie sügised on muutunud järjest pehmemaks ning paljud paindlikumad linnuliigid venitavad lahkumisega märgatavalt. Pole ju mõeldav, et näiteks **kiivitaja** saaks meil tugevate miinuskraadidega pikema perioodi üle elada, sest tema toiduobjektid (maapinnal toimetaavad putukad ja vihmaussid) pole lihtsalt kättesaadavad. Eriti halb on sellele liigile paks lumikate, sest kiivitaja peab jahti visuaalselt: ta peab saakobjekti nägema. Pikaleveninud pehmed sügised on võimaldanud sadadel kiivitajatel siia jääda veel sügisloendusegi ajaks (novembri teine pool). Tõsi, seda tõusutrendi veavad Lääne-Eesti pehmemaa kliimaga rajad, eriti Hiiumaal.

Kesktalvine ehk jõululoendus toimub aastavahetuse paiku ning peaks hõlmama aega, mil sügisränned on juba läbi ja kevadised liikumised pole veel alanud. Samuti on tegu sellise perioodiga, mil külmalained pole enamasti veel paiksete lindude arvukust oluliselt kahandanud.

Merikotkal läheb Eestis väga hästi ja see kajastub ka näiteks sügisloenduste tulemustes. Talilinnuloenduste algusaastatel oli merikotkas haruldane liik, kelle

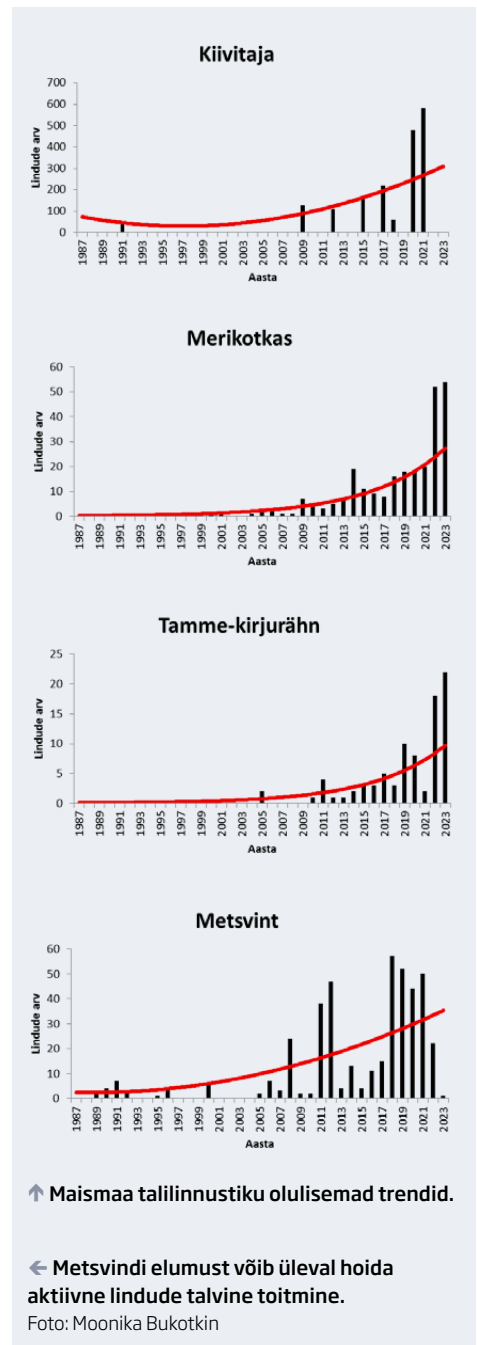

↑ **Kiivitaja peab jahti visuaalselt ehk ta peab saakobjekti nägema.** Foto: Sander Sirelbu

nägemine oli vaatlajatele omamoodi elamus. Viimastel aastatel on aga sügisloendusel registreeritud isendite arv radade arvust suurem ning eelmisel talvel nähti keskmiselt 1,3 isendit raja kohta.

Tamme-kirjurähn on lõunapoolse levikuga rähn, kelle arvukus ja levik on viimasel sajandil märgatavalt kasvanud. Kuna see liik on paikne, on tema arvukuse suurenemine hästi jälgitav ka jõulu- loendusandmete põhjal.

Fenoloogilised kevaded algavad meil nüüd varem ja paljud liigid on soojemate ilmadega tunduvalt varem saabuma hakanud, samuti on pehmemast talvest tingitult vähenenud siia jäänud rändlindude suremus. See muutus on hästi näha **metsvindi** näitel. Tõsi, selle segatoidulise linnu elumust võib üleval hoida ka lindude aktiivne talvine toitmine. Kevadloenduste heitlik ilm võib muidugi saada saatuslikuks ka metsvindile, eriti paksu lumikatte korral, mis on tõenäoliselt põhjuseks paari viimase talve väikesele metsvindi arvukusele.

Talilinnuloendustega on oodatud liituma uued loendajad!

Enne projektiga liitumist tuleb siiski korralikult tutvuda juhendiga (vt eoy.ee/ET/13/14/maismaa-talilinnuloendus). Loenduste käigus kogutud andmeid kasutatakse väga olulistel otsustusprotsessides, näiteks üle-eestiliste arvukushinnangute kujundamiseks, mis omakorda on aluseks Euroopa komisjoni esitatava linnudirektiivi täitmise aruande koostamisel.

Algab järgmise aasta linnu kormorani pildikorje

Eesti Ornitoloogiaühing alustab 2025. aasta linnuks valitud kormorani pildikorjet. Ühing palub pildistajatel annutada fotosid kormoranist ja muust selle liigiga seonduvast, et kasutada neid loodushariduslikel eesmärkidel.

Oodatud on fotod kormoranist ja tema kolooniatest, elupaikadest, tegevusest ja muust. Ornitoloogiaühing kasutab fotoannetusi kormorani tutvustava rändnäituse ja kodulehe, temaatiliste artiklite, uudiste, sotsiaalmeediapostituste ja muu materjali illustreerimiseks. Fotode kasutustingimused ja annetusvormi leiab lehelt eoy.ee/fotoannetus.

Nagu öeldud, valis Eesti Ornitoloogiaühing

Kormorani näol on tegu väga omapärase liigiga. Foto: Kätriin Kruusaauk

2025. aasta linnuks kormorani. See arhailise välimusega lind on väga hea ujuja ja osav kalapüüdja, kes elab ja pesitseb kolooniatena peamiselt rannikualadel. Kormoranil on oma kindel ja oluline roll ökosüsteemis, mis vajab ja väärrib põhjalikumalt uurimist ja selgitamist. Tegum on väga omapärase liigiga, kelle tutvustamise kaudu saab pöörata tähelepanu just merekeskkonnaga seotud probleemidele.

Järgmisel aastal valmib SA Keskkonnainvesteeringute Keskuse toel rändnäitus ja koduleht, mis tutvustavad kormorani ja tema rolli looduses. Kormoran on järjekorras kolmekümne esimene aasta lind.

➔ **Tamme-kirjurähni arvukus ja levik on viimasel sajandil märgatavalt kasvanud.** Foto: Kauro Kuik

➔ **Merikotkal läheb Eestis väga hästi.**

Foto: Endel Pendin

Eesti Ornitoloogiaühing pälvis tunnustuse aasta linnu kampaaniate eest

15. novembril Tartus toimunud Eesti Teadusagentuuri teaduskommunikatsiooni aastakonverentsil tunnustati tähelepanuväärsemaid teaduse populariseerijaid.

Tänukirja võtsid vastu ornitoloogiaühingu juhataja Kaarel Võhandu ja teavituskordinaator Eva-Liisa Orula.

Eesti Ornitoloogiaühing pälvis tänukirja aasta linnu kampaaniate elluviimise eest.

Kategoorias „Tegevused ja tegevuste sarjad teaduse ja tehnoloogia populariseerimisel“ tõsteti tänukirjaga esile Eesti Ornitoloogiaühingu teavituskampaaniat „Aasta lind - 30 aastat loodusharidust ja harrastusteadust“ ning kõiki, kes nende aastate jooksul on ühingu tegevusse oma panuse andnud ja aidanud sellega kaasa loodushariduse ja harrastusteaduse edendamisele.

Tunnustus on mõeldud kõikidele aasta linnu meeskondadele. Ornitoloogiaühing tänab teid oma

aja, teadmiste, oskuste ja entusiasmiga panustamise eest!

Eesti Ornitoloogiaühing valib aasta lindu 1995. aastast eesmärgiga tutvustada üht Eesti linnuliiki või liigirühma ning kaasata loodushuvilisi liigi uurimisse ja kaitsesse. Käesoleval aastal kannab järjekorras kolmekümnenda aasta linnu tiitlit kägu. Aasta linnu teavituskampaaniate üritustest on osa saanud sajad tuhandet inimest Eestis ja isegi välismaal ning ettevõtmisel on oluline roll loodushariduse ja harrastusteaduse edendamisel.

Eesti teaduse populariseerimise auhinna eesmärk on tunnustada Eestis teaduse populariseerimisega tegelevaid inimesi ning anda hoogu teadust ja tehnoloogiat avalikkusele tutvustavatele ettevõtmistele. Kõikide auhinnasaajatega saab tutvuda aadressil etag.ee.

Soovitame!

Eesti Ornitoloogiaühingu eesmärk on tagada siin pesitsevate ja läbirändavate lindude heaolu. Selleks osaleb ühing loodus- ja keskkonnanõuotsustust protsessides, juhib otsustajate ja avalikkuse tähelepanu kitsaskohtadele, teeb koostööd nii kohalike kui välismaiste looduskaitse organisatsioonide ja asutustega, viib läbi linnukaitseprojekte ja kampaniaid.

Eesti Ornitoloogiaühingu linnukaitse tegevusi saab toetada annetuskeskonnas „Ma armastan aidata“: www.armastanaidata.ee/ornitoloogiaühing.

TOETA
EOÜ linnukaitse tegevusi „Ma armastan aidata“ keskkonna kaudu
www.armastanaidata.ee

Trükisetutvustus

Ilmus 2025. aasta linnukalender

Eesti Ornitoloogiaühing andis välja 2025. aasta linnukalendri, mille fotode autor on Kauro Kuik.

Kauro Kuik on Haapsalus elav hobiloodusfotograaf, kellele meeldib üle kõige looduses viibida ja seda läbi kaamerasilma vaadata. Kevadest sügiseni kestab linnumelu on tekitanud temas huvi just lindude vastu, mistõttu sageli leiavad nad tee tema fotodele. Tihhti pildistab Kauro ka enda püstitatud varjetest, et linde vähem häirida ja nad oma loomulikus keskkonnas vaatajani tuua.

Kalendris tutvustatakse kahteist Eestis kohatavat lindu, kelle seas on nii tavalisi kui ka haruldasemaid liike. Linnuhuvilised leiavad kalendrist 2025. aastal toimivate linnuvaatluspäevade ja ornitoloogiaühingu muude ettevõtmiste kuupäevad, samuti juhised lindude talvise toitmise ja pesakasti meisterdamise kohta.

Kalendri liigitekstide autorid on Kaarel Võhandu ja Eva-Liisa Orula, keeleteimetaja Sigrid Ots, kujundanud ja trükinud Grenader. Kalender on A4-formaadis ja klamberköites, tekstid on eesti keeles.

Linnukalender on müügil Eesti Ornitoloogiaühingu poes hinnaga 5,5 eurot. Täpsem info ja tellimine: eoy.ee/pood.

Osale!

25. detsember – 7. jaanuar **Maismaa taliinnuloendus.** Üle Eesti Ootame loendust tegema linnuhuvilisi, kes tunnevad välimuse ja hääle järgi ära taliinnud. Talve jooksul tuleb linde loendada kolmel perioodil enda valitud piirkonnas ja 10 km pikkusel rajal. Täpsem teave: eoy.ee/maismaa-taliinnuloendus.

18.–19. jaanuar **Kesktalvine veelinnuloendus.** Üle Eesti. Osalemiseks tuleb valida endale sobiv avatud veega mererannikulõik või siseveekogu ning kokku lugeda kõik kohatud veelinnud. Täpsem teave: eoy.ee/kesktalvine-veelinnuloendus.

24.–26. jaanuar **Talvine aialinnuvaatlus.** Üle Eesti. Vaatluses saab kaasa lüüa iga huviline. Vabalt valitud päeval tuleb ühe tunni jooksul kirja panna aias või pargis märgatud linnud ja iga liigi puhul suurim korraga nähtud isendite arv. Täpsem teave: www.eoy.ee/talv.

15.–28. veebruar **Maismaa taliinnuloendus.** Üle Eesti. Ootame loendust tegema linnuhuvilisi, kes tunnevad välimuse ja hääle järgi ära taliinnud. Talve jooksul tuleb linde loendada kolmel perioodil enda valitud piirkonnas ja 10 km pikkusel rajal. Täpsem teave: eoy.ee/maismaa-taliinnuloendus.

1. märts – 1. oktoober **Suvine aialinnupäevik.** Üle Eesti. Iga huviline saab isiklikku veebipäevikusse kirja panna oma aias tegutsevad ja pesitsevad linnud, samuti teised silma jäänud loomad ning õitsvad taimed. Täpsem teave: www.eoy.ee/aed.

30. märts **Linnade linnuvaatluspäev.** Üle Eesti. Kõige linnurikkama linna väljaselgitamiseks võivad kaasa lüüa kõik linnuhuvilised. Osaleda võib nii ükski kui ka meeskonnaga. Täpsem teave: eoy.ee/linnade-linnuvaatlus.

Huvitavad linnuleid!

23.10 rõngastati Säärel (Saaremaal) Eesti 8. **tuhk-lehelind.**

5.11 vaadeldi Põõsaspeal **siberi-tõmmuvaerast.**

Siberi tõmmuvaerast.

Foto: Margus Ellermaa

Eesti Ornitoloogiaühing

Address: Veski 4, Tartu 51005
Telefon: 742 2195
E-post: eoy@eoy.ee
www.eoy.ee

Tiirutaja

Toimetaja: Ulvi Karu
E-post: ulvi.karu@eoy.ee
Tiirutaja ilmub neli korda aastas

Teostus: HIMANTO.EE

Toetajad

Lehe väljaandmist on peale märgitud fotoautorite toetanud: **Keskkonna-investeeringute Keskus**

ISSN: 1736-6844

Märka saabuvaid rändlinde!

Kutsume inimesi ka sel aastal tegema ornitofenoloogilisi vaatlusi. Selleks tuleb kirja panna esimesed kevadel saabunud linnud ja/või sisestada andmed loodusvaatluste andmebaasi (nt PlutoF GO rakenduse kaudu). Oluline on üles märkida nähtud liik, võimalikult täpne asukoht, kuupäev ja kellaaeg ning linna tegevus (nt kas oli paigal või lendas üle). Kõikide vaatluste puhul tuleb liigimäärangus täiesti kindel olla.

Kui vaatlus tundub olevat mingil moel tavatu, võiks selle dokumenteerida. Tähelepanelik võiks olla nende liiki-

de puhul, kes saavad meile suhteliselt täpselt (kaugrändurid) ja väga harva enne õiget aega, näiteks herilaseviu, mets-lehelind või põõsalinnud. Linde vaadeldes lähtu alati lindude headusest! Eelmise aasta rändlindude saabumiskuupäevad leiad EOÜ kodulehelt eoy.ee/13/15/fenovaatlused. Iganädalased kokkuvõtted saabunud lindudest tulevad linnuhuviliste meililistil, millega saab ühineda aadressil lists.ut.ee/wws/info/linnuhuvilised (vali „Liitu listiga“). Põnevaid linnuvaatlusi!

Selles Tiirutajas kirjutavad

Anu Mänd
on Tartu Ülikooli kunstiajaloo professor

Aleks Mattias Mäekivi
on Poska gümnaasiumi viilistlane

Jaanus Elts
kuulub käo aasta meeskonda

Ulvi Karu
on Tiirutaja toimetaja ja immuunökoloogia teadur